

*SPOKEN OTTOMAN
İN MEDIATOR TEXTS,
TURCOLOGICA 106**

Nevzat Gözaydın

Editörlüğünü Eva A. Csato, Astrid Menz ve Fikret Turan'ın üstlendiği, Harrasowitz Yayınevinin önemli dizisinden çıkan bu kitapta çeşitli bildirilerin olduğunu görüyoruz.

Lars Johanson kaleme aldığı ön sözde bildirilerin, İstanbul'da İsveç Araştırma Enstitüsü ile Alman Şarkiyat Enstitüsünün ortaklaşa düzenlediği toplantıda okunduğunu belirtiyor. Avrupa ile Orta Doğu arasındaki eski araçların ortaya çıkarılması amacıyla düzenlenen toplantıda on dört bildirinin sunulduğunu anlıyoruz.

Bu toplantıda ele alınan noktalar arasında konuşulan dil hakkında yazılı kaynaklardan neler öğrenebiliriz, sorusuna cevap aranmıştır. Bu aramanın farklı temel sorunları olduğunu belirten yazar, yazılı metinlerin daima belirli bir görüşle kaleme alındığını, bunun ise konuşulan dili doğrudan doğruya temsil edemeyeceğinin altını çiziyor. Odak noktası fonetik olan yazıların da dar kalıplar içinde kaldığını ve bunların da kaynağının belirsizliğini ayrıca belirtiyor.

İkinci olarak Arapça metinlerden yararlanmanın mümkün olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Arap harfleriyle yazılmış metinlerin söyleyiş özelliklerini tam ve güncel olarak belirtmediğine vurgu yapılarak, özellikle ünlüler konusunda yanlış anlamalara yol açacağı da gösteriliyor. Arap yazısının zayıf ve güç yanlarının bilindiği, tam olarak güncel telaffuzu yansıtmadığı, tutucu, eski gelişme basamaklarını ko-

ruyan ünlüleri de çok zayıf temsil ettiği belirtiliyor.

Üçüncü nokta ise Arap harfli olmayan metinlerden önemli ölçüde konuşulan varyantlar hakkında bilgi alınmasıdır. Gramerler, söz varlıkları ve dil bilimsel yorumlar, yabancı araçlar tarafından yazılanlar önemli bilgiler sunmaktadır. Bu metinler arasında Roman, Yunan, Ermeni ve Gürcü harfleriyle yazılanların farklılıkları belirginleştirdiği, bunun da karşılaştırmalar için yararlı olduğu açıklanıyor.

Bir başka altı çizilen nokta da, özel yazı biçimlerinin kullanılması ile ilgilidir. Metin yazarlarının veya yazıcının ana dili olup olmadığı, konuşulan kişinin yerelliği hakkında bilgi bulunmamasının ayrı bir sorun olarak bilinmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Hangi konuşma grubuna ağırlık verileceği de kesin değildir.

Bütün bu sınıflandırılmış sorunlar metinlerin yazımına ve yazının sunumuna bağlıdır. Geleneksel geniş bir bakış açısıyla yeniden düzenlenmiş konuşma varyantlarının önemli sonuçlara ulaştıracağı konusu da son söz olarak eklenmiştir. Çok iyi geliştirilmiş analitik metodların tarihî verilere bağlanması, hangi varyantların olduğunun da tespiti önemlidir.

Kitaptaki ilk yazı bir ekip tarafından ortaklaşa imzalanmış: "The linguistic landscape of İstanbul in the seventeenth century" başlıklı yazı E. A. Csato, B. Brendemoen, L. Johanson, G. Römer ve H. Stein imzalarını taşıyor (s.1-33). Bu yazı içinde tarihî yerleşim merkezlerinin haritalarıyla 1710 yılına ait ve İsveçli Cornelius Loos'un çizdiği dört resim bulunmaktadır.

İstanbul'un 1453'teki fethiyle birlikte Türk nüfusun 17. yüzyıla kadar iki katına çıktığını ve Türkçenin artık başat bir

dil olduğunu belirttikten sonra Arapça ile Farsçanın da etkisinin özellikle İslam kültürü açısından önemli olduğu vurgulanıyor. Ayrıca Ermeni, Rum ve Yahudilerin oluşturduğu grubun Türkçeyi nasıl konuştuklarının bir örneği olarak da Karagöz metinlerindeki konuşmalar öne çıkarılıyor. Son olarak İstanbul'daki yerleşim merkezlerinde hangi Türk ve azınlıkların oturduğuna dair bilgi verilip iki ayrı krokiyle bu nüfus yoğunlukları gösteriliyor. Daha sonraki sayfalarda da azınlıkların nelerde ve nasıl yerleştikleri açıklanıyor.

Bu yazıyı daha da önemli kılan husus, altı sayfadan fazla tutan geniş bir kaynakçanın verilmesidir. Sadece bu kaynakça bile okuyuculara ve konuyla ilgili derinlemesine araştırma yapacaklara önemli ipuçları vermektedir.

L. Johanson'un yazısı "Suffix vocalism in the Middle Ottoman transcription texts" başlığını taşıyor (s. 46-50). On yedinci yüzyıla ait iki metin üzerinde duran yazar, örneklerle metinde yer alan ünlüleri inceliyor.

Bu kısa yazının dayandığı metinlerin ilki Ermeni Türkçesi olup 1981 yılında A. Sanjian ile A. Tietze'nin ortaklaşa yayımladıkları eserde yer almaktadır. G. Hazai'nin 1973'te ortaya koyduğu kitaptaki metin ise Harsany'ye aittir.

Kitaptaki ikinci yazı Richard Wittmann'a ait: "Master of "Officialese": The mediatic role of the scribal profession in the preparation of petitions to the Imperial Council in Ottoman İstanbul" (s. 35-45). Yazar, İstanbul'daki nüfus özelliklerini belirttikten sonra sözü Divan toplantılarına getirip kimlerin Divan-ı Humayun'a katıldıklarını, yapılan işlemleri, söz sahibi olanları, geniş bir kaynakça vererek gösteriyor.

Evliya Çelebi'nin, Eremya Çelebi Kömürçüyan'ın eserlerine dayanılarak

açıklamalar yapıldıktan sonra, Avrupalı araştırmacıların çalışmalarından da yararlanıp bazı yorumlara yer veriliyor.

Anadolu topraklarında yaşamış olan ve Türkçe konuşan Rumlarla ilgili araştırmaları bulunan Evangelia Balta'nın burada başka bir katkısını görüyoruz: "Turkish-speaking Anatolian Rums and the Karamanlidika book production" başlıklı yazısında Kapadokya bölgesindeki Anadolu Rumlarının yayınlarıyla ilgili açıklamalarda bulunurken geniş bir kaynakçayı da ekliyor (s. 51-62).

Türkçeyi Yunan harfleriyle yazan ama ana dilleri Türkçe olan bu topluluk üzerine yapılan araştırmalardan örnekler de veren E. Balta, bu grubun özellikle Kapadokya bölgesinde yoğunlaştığını ve İstanbul'da da Yedikule ile diğer mahallelerde yerleştiklerini ifade ediyor.

Norveçli Türkolog B. Brendemoen "Transcription texts in Topkapı Sarayı revisited" başlıklı yazısında saray arşi-

vi, yabancı evrak, 507 ile 508 numaralı belgelerdeki harcama listelerine dikkatimizi çekiyor. Belgelerde bulunan dil özelliklerini de gösteren yazar bazı kelimeleri de dipnotlarında açıklıyor (s. 63-75).

Yazarın aktardığı harcama listelerinde lahana, yumurta, nişasta, badem, kavun, karpuz, yağ, un, keten, ceviz, kar, tutkal vb. malzemelerin miktarları ve fiyatlarını da görüyoruz.

“Latin-script Turkish manuscript from Bosnia and Herzegovina (19th century)” başlıklı yazının sahibi Ekrem Çauşeviç (s.77-87). Yazarın belirttiğine göre, Latin harfleriyle kaleme alınmış en eski yazma 1815 tarihini taşımakta olup diğer yazmalar ancak 1988 yılında V. Boşkov tarafından ilk kez ortaya çıkarılanlardır. Yazıda özellikleri açıklanan yirmi altı yazma gösterilmiştir. Onların bir bölümü Latince başlıklarıyla kaydedilmiştir. Türkçe dil bilgisi, sözlük, bilmece ve günlük konuşmalar içeren bu yazmaların yeni araştırmacılar eliyle gözden geçirilip yayımlanması Türkoloji için yeni bir katkı olacaktır.

Musa Duman ile Fatih Kemik imzalı yazının başlığı “Non-harmonic forms in the grammar of Andre Du Ryer” (s. 89-75). Burada 1630 yılına ait olan ve Latin harfleriyle kaleme alınmış eserde bulunan “-lık, -duk, -dıkda, -gıl, -mak, -sak, -(y)acak, -(y)ıcak” eklerindeki ünlülerin uyumsuzluğu örneklerle gösterilmiştir.

“Turkic texts in Georgian script revisited: Preliminary notes on the Akhaltshike K’arabadini” yazısı Joachim Emvall’a ait (s.97-103). Gürcistan Devlet Müzesinde, Tiflis El Yazmaları Enstitüsünde, Akhaltshike’de bulunan ve farklı harflerle yazılmış eserler hakkında geniş açıklamalar yapılmıştır.

Gürcüce-Türkçe/Tatarca kitap ile Gürcü harfleriyle yazılmış Türkçe şiirler hakkında bilgi veren yazar, bu metinlerin asıl amacının Türkçe ve Tatarca öğrenmeye yardımcı olacağına belirtildiğine de vurgu yapıyor.

Mehmet Gümüşkılıç dudaksı ünlü uyumu üzerine, 17. ve 18. yüzyıl eserlerindeki ekler hakkında bilgi vermiştir: “Labial harmony in Turkish suffixes in four 17th and 18th century transcription text” (s.105-118). Burada Evliya Çelebi’den ve diğer yazarlardan örnekleri seçmiş ve açıklamıştır.

Ayrıca yazarın ele aldığı dört transkripsiyonlu metnin yazarları Andre Du Ryer (1630), Gulielmo Seaman (1670), Pierre F. Viguer (1790) ve Cosimo C. de Carbognan (1794) olup eserleri hakkında kısa bilgileri yazar aktarmıştır. Evliya Çelebi’nin örneklerinin kaynağı ise Hayati Develi’nin kitabıdır (*Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinin Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, TDK Yay., Ankara 1995).

Yine Karamanlika üzerine başka bir incelemeyi Matthias Kappler yapmış: “Transcription text, regraphization, variety? -Reflections on Karamanlidika” (s.119-127).

“Karamanlı” veya “Karamanlidika” terimleri hakkında başka kaynaklardaki bilgileri aktaran yazarın kullandığı eserlerin yazarları arasında G. Jacob, C. Huart, R. M. Dawkins, J. Eckmann, M. Mollova ile R. Anhegger ağırlık kazanmaktadır.

Yavuz Kartallıoğlu’nun, Parigî’nin İtalyanca-Türkçe söz varlığını ele alan yazısının başlığı “Polymorphic words in Parigî’s Vocabolario Italiano-Turchesco and their correspondences in Turkish dialects” (s. 129-143). Üç cilt olan bu sözlük üzerinde duran yazar, Arapça ve Farsçadan alınan ödünç sözleri ori-

jinal yazımlarıyla aktaran Bernardo da Parigi'nin (1665) verdiği sözlerdeki ses olaylarını örneklerle açıklamıştır. Bazı sözlerin Anadolu ağızlarındaki durumu için *Derleme Sözlüğü*'nden de (TDK Yay., Ankara 1969-1993) yararlanan Kartallıoğlu tablolar ile örnekleri sergilemiştir. Ayrıca Parigi'nin eserinden üç sayfanın fotoğraflarını da eklemiştir.²

Astrid Menz'in yazısı "Idioms and dialogues in Holdermann's Grammaire turgue (1730)" başlığını taşıyor (s.147-159). Osmanlı İmparatorluğu'nda İ. Müteferrika'nın 1730 yılında Arap harfli ilk Osmanlıca metin olarak kayıtlara geçen gramer kitabını konu alan yazar, oradaki dil özelliklerini Meninski'nin (1680) ve Viguier'nin (1790) eserleriyle karşılaştırmalar yaparak değişik tablolarla açıklamıştır. Özellikle s. 159'daki karşılıklı konuşma metni dikkate değer...

Yine karşılıklı konuşmaları ele alan başka bir incelemenin yazarı Heidi Stein: "The dialogue between a Turk and a Christian in the Grammatica turchesca of Pietro Ferraguto (1611)" (s.161-171). Yazar 1580-1656 yılları arasında yaşa-

yan Ferraguto'nun örnek cümlelerini ve İngilizce çevirilerini vermiş; Gagauz Türkçesi ve Kıbrıs'taki Türkçe ile karşılaştırmalar yaparak bunları açıklamıştır.

Son yazı Fikret Turan'ın: "Voicing and devoicing processes in Ottoman Turkish as observed in texts in Latin script" (s. 173-181). Osmanlı döneminde Latin harflerinin kullanıldığı metinlerdeki ünlü ve ünsüz değişimi üzerinde örneklerle durulduğunu görüyoruz.

Yazarın ele alıp değerlendirdiği kaynaklar arasında M. Meninski (1680, ama kaynakçada 1780-??), T. Vaughan (1709), Gaster (1520) öne çıkmıştır.

Hemen her yazıda geniş kaynakça listeleri, bu konularda araştırma yapacaklara çok yararlı olacaktır. Bu bakımdan bütün katkı verenleri ve toplantı kitabını Türkoloji dizisinde yayımlayarak bizlere kazandıran Otto Harrassowitz (Wiesbaden) Yayınevinin ilgilileri ile dizinin sorumlusu Lars Johanson'u kutluyorum.

1 Bu yazı, Kartallıoğlu'nun daha sonra yayımlanan kitabının ilk adımı sayılabilir, bk. *Osmanlı Konuşma Dili*, TDK Yay., Ankara 2021, 456 s.